

KÖNYVISMERTETÉSEK

Robert C. Post: A szólásszabadság amerikai hagyományának magyarázata

*Joggyakorlat alkotmányos értékek
és a társadalmi kontextus ölelésében*

(Budapest, Wolters Kluwer, 2017. 804 oldal,
ISBN 978 963 295 702 9)

A szólásszabadság amerikai irodalmának gazdagsága párját ritkítja. Jól mutatja ezt a jelen kötet befogadó tudományos könyvsorozat több korábbi kiadványa is.¹ Nincs még egy diskurzus, amely oly régóta, oly sok résztvevővel és az érintett kérdések oly sokszínűségében vitakozna a véleménynyilvánítás témájáról, mint a tengerentúli szakértők eszmecseréje. Ennek eredendő oka nyilvánvalóan a szólás- és sajtószabadságnak az Egyesült Államok alkotmányos hagyományában betöltött központi szerepe, ma pedig már az ennek nyomán hihetetlen méretűvé duzzadó joggyakorlat is kimeríthetetlen tárházat nyújtja az elemzésre váró részleteknek. A felmerülő újabb és újabb problémákról azonnal élénk párbeszéd indul, így sokan sokféle hozzájárulással gazdagítják egy-egy téma megértését, és minden egyes hozzájárulásnak nagyon fontos szerepe lehet közös tudásunk alakításában. Mégis, a vitakozók közül kiemelkednek azok a szereplők, akik nem csupán egy-egy részlet kapcsán nyitják föl szemünket, hanem a véleményszabadság egészének értelmét, lényegét világítják meg a számunkra, mélyebb megértésre vezetve mindnyájunkat.

Robert C. Post a szólásszabadság irodalmának ilyen nagy hatású, kiemelkedő alakja, aki nem elégedett meg egyes jelenségek vizsgálatával, hanem a jogterület átfogó elméleti kérdésfeltevései felé fordult, és rendkívül eredeti, koherens rendszerré összeálló válaszokat dolgozott ki. Post professzor az amerikai hagyomány és joggyakorlat magyarázata közben a szólásszabadságról való jogi gondolkodás olyan meghatározó elemeit bontja ki írásaiban, amelyek az európai

¹ Cass R. SUNSTEIN: *Republic.com 2.0*. Budapest, CompLex, 2013; Owen M. FISS: *Megosztott liberalizmus. A szólásszabadság és az állambatalom sokféle arca*. Budapest, CompLex, 2013; Frederick SCHAUER: *A demokrácia és a szólásszabadság határai. Válogatott tanulmányok* (Koltay András szerk.). Budapest, CompLex, 2014; Lee C. BOLLINGER: *A toleráns társadalom. Korlátlan, erőteljes és szélesre nyitott*. Budapest, CompLex, 2014; John DURHAM PETERS: *A mélység tornácán. Szólásszabadság és liberális hagyomány*. Budapest, Wolters Kluwer, 2015; Robert A. KAHN: *A gyűlölet szabadsága – amerikai és európai perspektívák* (Koltay András szerk.). Budapest, Wolters Kluwer, 2016.

elemzők és érdeklődők számára is megkerülhetetlenek. Nemcsak arról van szó, hogy válaszai a részkérdéseken mindig túlmutatva a doktrína összetett egészét érintik, hanem még inkább arról, hogy elemzései a szólásszabadság jogához közelítő felfogásunk alapvető alakítására tartanak igényt. Post professzor munkássága mélyen szemléletformáló: nagy meggyőző erővel mutatja meg számunkra, hogy a szólásszabadság koherens doktrínájának kulcsát sosem fogjuk önmagában rejtve megtalálni. A gyakorlat jogi formulázása közben fel kell emelnünk a fejünket, és ki kell tekintenünk doktrinális falaink mögül. Egyrészt azonosítanunk kell, majd pedig nem szabad szem elől tévesztenünk alkotmányos értékeinket, amelyek kibontakoztatása közös törekvéseink értelme, másrészt értenünk és elemeznünk kell a körülöttünk lévő társadalmi valóságot, amelynek keretei között jogi szabályozásunk alakító erővel kíván életre kelni. A jelen kötetbe Post professzor útmutatásával beálogatott könyvfejezetek és tanulmányok az alábbi hangsúlyokkal igyekeznek bemutatni e szemléletformáló munkásság fő csomópontjait a magyar olvasóknak.

A kötet első része azokat az írásokat öleli fel, amelyekben Post a szólásszabadság igazoló értékeinek kérdését járja körül. A többes szám használata mindenképp indokolt, hiszen a szerző amellettt érvel, hogy az amerikai doktrína nem érthető meg egyetlen alkotmányos érték alapján. Az irányadó értékek azonosítását Post minden doktrínavizsgálat legelső lépésének tekinti, hangsúlyozva, hogy a szólásszabadság kereteit sosem fogjuk tudni felrajzolni pusztán a körülöttünk zajló tényleges folyamatokat elemezve, mivel azok a jognak azt a törekvését hivatottak tükrözni, amely meghatározott alkotmányos értékek kibontakoztatására irányul. Másrészt Post meggyőzően hívja fel a figyelmünket arra is, hogy ezeknek az értékeknek az azonosítása nélkül esélyünk sincs sikeresen rendszerbe foglalni a joggyakorlatot, mivel a kommunikáció számtalan formájára ügyet sem vető doktrínából világosan látható, hogy az alkotmány nem a „szólást mint olyat” védi. A szólás fogalma és vele együtt a szólásszabadság hatóköre tehát normatív természetű, így meghatározása nem képzelhető el a jog valódi rendeltetésének feltárása nélkül.

A szólásszabadság mélyebb, a doktrína alapját jelentő értelme után kutatva Post hallatlanul finom egyensúlyt tart a tényleges joggyakorlatból kiolvasható tézisek és a magunk meggyőződése által diktált következtetések között. Módszerének kiindulópontja az, hogy bárki szabadon érvelhet a véleménynyilvánítás jogának számára legmeggyőzőbb teóriája mellett, ám amikor a véleményszabadság alkotmányos céljairól, lényegéről szólunk, akkor a nemzet közös elköteleződéséről beszélünk. Ez a közös elköteleződés márpedig nem egyéni véleményünk függvénye, hanem a szólásszabadság jogilag érvényesített értelmezésében rejtőzik, így az elemzésnek szükségszerűen a gyakorlat tényleges állásából kell merítenie. Mindez ugyanakkor nem passzív elfogadást jelent a számára, hanem az örökség olyan kritikus áttekintését, amely nagy teret enged az elemző reflexiójának, értékelésének, és azon keresztül saját meggyőződése kibontásának.

A szólásszabadság alkotmányos értékei után kutatva Post a demokrácia alapú igazolás új lehetőségét dolgozza ki. Értelmezésében a doktrína alapvető mögöttes értéke a demokratikus legitimitáció (*democratic legitimation*), amely alatt azt érti, hogy az állam a polgárainak véleményére, igényeire nyitottan, fogékonyan, azokra reagálva működik és szervezi a közösség életét (*responsive state*). Ennek a legitimitációs alapnak előfeltétele, hogy a polgárok gondolataik nyilvános közlésével szabadon vehessenek részt a társadalmi párbeszédben. A demokratikus igazolásnak egy az állampolgárok társadalmi részvételére érzékeny, a közösségi tanácskozást széles értelmező modellje ez, amely – mind az Egyesült Államokban, mind másutt – átfogóbban és sikeresebben képes magyarázni a modern szólásszabadság-doktrína összetettségét, mint

Meiklejohn professzornak a közösségi döntéshozatalra fókuszáló klasszikus demokratikus elmélete.² Meiklejohn híres tézisét segítségül hívva mondhatjuk, hogy Post elméletében a demokratikus legitimitáció szempontjából nem az a perdöntő, hogy minden, ami a közös ügyek eldöntéséhez releváns, elhangozzék, hanem az, hogy mindenkinek lehetősége legyen formálni a közvéleményt. A joggyakorlat összetettségét mindemellett Post csak azzal látja magyarázhatónak, ha a demokratikus legitimitáció központi szerepe mellett a szólásszabadság egyes kérdésköröit (a szakértői megnyilatkozásokat és a kereskedelmi kommunikációt) a demokratikus kompetencia (*democratic competence*) értékére fűzzük fel, amely a részvétel helyett az informáltságra helyezi a hangsúlyt.

A kötet második része Postnak a demokratikus legitimitáció magyarázatában központi szerephez jutó jogi kategóriáját, a társadalmi diskurzust (*public discourse*) járja körül. Postnak ez a kulcsfogalma azokat a kommunikációs aktusokat és csatornákat öleli fel, amelyekben belül a megszólalók kötöttségek nélkül oszthatják meg nézeteiket, közölnivalójukat annak érdekében, hogy az ily módon szabadon formálódó közvélemény demokratikus legitimitációval ruházhassa fel a reá nyitott és fogékony államot. A társadalmi diskurzus tehát a jogi doktrínát magyarázó jogi terminus, ám kidolgozásában megragadhatjuk azt, ami Post egész munkásságának egyik legmeghatározóbb jellemvonása: a szólásszabadság szociológiai megközelítését. A társadalmi diskurzus a legdöntőbb pontokon nem olyan jelenség, amelyet jogi formulákba erőszakolva precízen leírhatnánk és nyomon követhetnénk, hanem a közvélemény szabad és öntörvényű alakulásának valósága. A terminus legfontosabb küldetése tehát az, hogy ezt a szociológiai valóságot hűen körvonalazza, és lényegének sérelme nélkül csatornázza be a jogi doktrínába. Ez a mélységesen jellegadó megközelítés Post egész munkásságának ismertetőjegye: a szólásszabadság jogi doktrínáját mindig annak a szociológiai realitásnak a hangsúlyos szem előtt tartásával magyarázza, hogy az emberek közötti kommunikációs helyzeteket ténylegesen milyen körülmények jellemzik.

Nem lehetett volna beszédesebb a válasz, amelyet jelen sorok írója kapott Post professzortól egy személyes beszélgetésben feltett kérdésre. Az amerikai jogirodalom legbefolyásosabb teoretikusaival folytatott izgalmas eszmecsereit követve aziránt érdeklődtem, hogy összességében melyik kolléga gondolatai gyakorolták a legnagyobb hatást az ő saját megértésére. Post professzor gondolkodás nélkül felelt: „Több jogász kollégámtól is sokat tanultam, de a legnagyobb hatással szociológusok munkái voltak rám, akik feltárták a nyilvános kommunikációs tér működésének és a közvélemény formálódásának folyamatait és összefüggéseit.”

Post számára az emberi beszéd és az általa alakuló közvélemény valóságos mozgatórugóinak és helyzetről helyzetre változó sajátosságainak megértése és figyelembevétele nélkül jogi doktrínánk teljesen értelmetlen tákolmány lehet csak. Intó megjegyzése szerint az amerikai joggyakorlat egyes pontokon éppen ilyen öncélú, ügyetlen doktrínavizsgálatokba kezd torkollni ahelyett, hogy a szólásszabadság alkotmányos értékének kibontakoztatására és a társadalmi kontextus értő követésére összpontosítana. Alapszemléletéből adódóan konkrét következtetéseit, megoldási javaslatait illetően Post elemzése persze hamisítatlanul amerikai, azaz az amerikai társadalom, állam és politikai rendszer adottságait veszi alapul, és a tengerentúli demokrácia-, autonómia- és szabadságelfogásban gyökerezik.

² Alexander MEIKLEJOHN: *Free Speech and Its Relation to Self-Government*. New York, Harper & Brothers, 1948; Alexander MEIKLEJOHN: *The First Amendment is an Absolute*. *Supreme Court Review* (1961) 245.

A kötet harmadik és negyedik része a könyv első felében kidolgozott alapokra építve a szólásszabadság kérdéskörének néhány nevezetes problematikáját vizsgálja. Lebilincselő végigkövetni, Post miként váltja aprópénzre teóriájának alapvetéseit, és elvont elméleti konstrukciói (demokratikus legitimitáció, részvételi modell, társadalmi diskurzus védelme stb.) hogyan válnak egészen praktikus kérdések koherens megválaszolásának garanciájává. A harmadik rész a közélet folyásával közvetlen kapcsolatban álló témákat dolgoz fel, melyek közt az első – a kampányfinanszírozás alkotmányjogi vetületei – akkor is rendkívül hasznos tanulságokkal szolgál számunkra, ha egyébként egy kifejezetten sajátos tengerentúli problémakört érint.

A rasszista szólás sok fejlődést okozó kérdésének jogi megragadása nemcsak Post egész korábbi fogalomtárát igényli, hanem kulcsszerephez juttatja a tengerentúli eszmecsere egy újabb fontos témáját, a szólásokkal okozható ártalmak kérdését is. Sok más érdekes összetevője mellett különösen tanulságos lehet a magyar olvasóknak az a levezetés, amelyben Post az általa „benne rejlő ártalmaknak” (*intrinsic harms*) nevezett sérelmeket vizsgálja. Ezek nem a beszéd okozta valamely veszélyes fejleményben rejlenek, hanem magában a beszédben. Egyfelől elismeri, hogy a bántalmak e kategóriáját rendkívül nehéz úgy felfogni, hogy az összeegyeztethető legyen a szólásszabadság alapvető tételével, mely szerint nem lehet szavakat tiltani pusztán azon az alapon, hogy nem szeretnénk hallani őket. Másfelől azonban nem elégszik meg ennek kategorikus kinyilvánításával, hanem aprólékos munkával veszi végig az e körben szóba jövő sérelmetípusokat, és fontos érvekkel segíti a mindenhol, így a magyar joggyakorlatban is hangsúlyos probléma megértését.

A harmadik rész utolsó témája, a blaszfémia jogi megítélése megint csak egy tipikusan pos-ti területre vezet minket: az egyazon politikai közösségben egymás mellett létező és sokszor ütköző társasági normák, viselkedési szabályok (*civility rules*) relevanciájának világába. Post a szólásszabadság jogának alapvető nagy kérdéseként azonosítja, hogy a jog a társasági érintkezés milyen szabályait kényszerítse ki. A szólásokkal kapcsolatos vitáink központi dilemmája ez, hiszen azt az érzésünket vagy meggyőződésünket, hogy egy megszólalás elfogadhatatlan, tűrhetetlen, kizárólag a megfelelő, illő kommunikálásra vonatkozó társas szabályaink befolyásolják. A társadalmi diskurzus által szolgáltat alkotmányos céljaink eléréséhez ugyanakkor nyilvánvalóan határt kell szabnunk e szabályok állami védelmének, kikényszerítésének. Post szociológiai szemlélete itt fontos különbségek magyarázójává válik: még ha demokratikus céljaink és alapelveink azonosak is, társadalmi különbségeink bizonyos mértékben eltérő hangsúlyokat engedhetnek meg. Megközelítése szerint ott, ahol a csoportidentitások hagyományosan stabilab-bak, és inkább állapothoz, semmint választáshoz kötődnek, más lehet a viselkedési szabályok szerepe és hatóköre, mint ahol a közösségek képlékenyebbek, és erősebben függenek az egyéni elhatározásoktól.

Végül a kötet negyedik része napjaink egyik legjelentősebb problémakörével, a szólásszabadság és a magánszféra kapcsolatával foglalkozik. Az első tanulmány páratlan mélységben igyekszik lehatolni a tengerentúli magánszféra-felfogás gyökereihez, a második írás pedig egy aktuális kérdés, az internetes keresőmotorok tevékenységének értelmezése – konkrétan: az Európai Unió Bíróságának ezzel foglalkozó *Google Spain*-döntése – kapcsán egy sajátos szempontból rögtön teszti is az elméleti alapvetéseket: miként konceptualizálható az európai bíróság döntése az amerikai hagyomány felől közelítve. Postnak ez a tanulmánya több szempontból is általános tanulságokkal szolgál. Egyrészt kiváló példája annak, hogy az interneten zajló kommunikáció legújabb problémáinak megértésében és koherens megválaszolásában is a doktriná-

lis alapok rendbetétele bír a legnagyobb jelentőséggel. Másrészt jól érzékelteti, hogy az emberi kommunikáció és a hozzá kapcsolódó jogi kihívások globálissá válása miként kényszerít minket arra, hogy megpróbáljuk megérteni az adott esetben más szemlélettel közelítő vagy más típusú érveket használó megoldásokat.

Természetesen a szerző szólásszabadság-képe egyike az Egyesült Államok tudományos vitáiban megjelenő felfogásoknak – eltérő megközelítéssel³ éppúgy találkozhatunk, mint a már Post elméletére építő, azt továbbfejlesztő nézettel.⁴ Annak ellenére, hogy Post közvetlen célja kifejezetten az amerikai doktrína magyarázata, több okból is kiemelkedő fontosságú ezeknek az elemzéseknek a széles körű elérhetővé tétele a magyar olvasóközönség számára. Nem csupán arról van szó, hogy a magyar jogrendszer – saját körülményei közé ágyazva, de – időről időre meríteni próbál a szólásszabadság tengerentúli megközelítéséből, és nem is csak a más (a szólásszabadság értelmezését tekintve jóval kidolgozottabb) jogrendszer tanulmányozásából nyerhető általános hasznok említhetők. Figyelemre méltó, hogy a nagy technológiai cégek (keresőmotorok, internetes platformszolgáltatók, közösségimédia-oldalak, webáruházak stb.) online kommunikációban betöltött megkerülhetetlen szerepével párhuzamosan az amerikai First Amendment joga is egyre közvetlenebb hatással bír világszerte. Túl azon, hogy ezek a cégek nehezebben perelhetők a székhelyüktől távol, identitásukban is alapvető elem a szólásszabadság amerikai típusú védelme; mi több, egyes szerzők arra mutatnak rá, hogy e védőernyőnek fontos szerepe volt felemelkedésükben.⁵ Az amerikai szólásszabadságjog tehát e tekintetben sem csupán tanulmányozásra érdemes távoli egzotikum, hanem mindennapjaink része.

Jelen kötet jellegében eltér a szokásos, magyarra fordított külföldi művektől, hiszen most született meg, eredeti, angol nyelvű változata nincsen. A közzétett tanulmányokat Post professzor – a kötet szerkesztőivel együttműködve – úgy válogatta össze, hogy azok átfogó képét adják a tárgyban végzett munkásságának. Meggyőződésem, hogy a kötet áttanulmányozása többszörös gazdagodást ígér az Olvasó számára: az Egyesült Államok szólásszabadságjogának vizsgálata közben korántsem csak a tengerentúli gyakorlat megértéséhez kerül közelebb, hanem saját magyar doktrínánk magyarázatához, elemzéséhez is megkerülhetetlen szempontokat kap. És aligha tévedek, ha a szerkesztőkön túl mindenekelőtt magának a szerzőnek is azt a szándékot tulajdonítom, hogy a kötet olvasója a lapok végére érve a társadalmi kommunikáció jogi megragadásának teljesebb, értőbb szemléletére jusson.

TÖRÖK BERNÁT

³ Egyik újabb átfogó elemzésre példa Martin H. REDISH: *The Adversary First Amendment*. Stanford, CA, Stanford University Press, 2013.

⁴ Jack BALKIN: Cultural Democracy and the First Amendment. 110 *Northwestern University Law Review* (2016) 1053.

⁵ L. pl. Anupam CHANDER: How Law Made Silicon Valley. 63 *Emory Law Journal* (2014) 639.

